

ВИХОВНА РОБОТА

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ****О. Сібіль**

Наприкінці минулого року були опубліковані «Методичні рекомендації щодо організації виховного процесу в закладах освіти» Інституту модернізації змісту освіти (ІМЗО) [5]. Під час проведення КПК заступників директора з виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників, вихователів у січні–квітні 2025 року виявилось, що більшість слухачів мають недостатнє уявлення про розглянуті у вказаних вище рекомендаціях напрями та зміст виховної роботи в закладах освіти в умовах військового стану. Тож виникла необхідність у підготовці означених рекомендацій, мета яких – представити у стислому вигляді матеріали ДНУ «ІМЗО» МОН України (нормативні документи, навчально-методична література, сайти), а також покликання й анотації діяльності державних, громадських організацій та центрів Запорізького регіону, у яких організатори виховної роботи можуть отримати інформацію, практичну допомогу з різних питань виховання дітей та молоді.

Отже, найбільш важливим і пріоритетним напрямом виховної роботи в умовах військового стану є *збереження здоров'я та безпека учасників освітнього процесу*. Знання про збереження й зміцнення здоров'я, навички поведінки в небезпечних ситуаціях, зокрема уникнення ураження мінами й іншими вибухонебезпечними залишками війни є життєво необхідними для жителів Запорізького регіону.

Корисним, особливо в умовах дистанційного навчання, буде онлайн-курс для дітей 6–11; 12–17 років та дорослих Датської ради по біженцях (URL: <https://stopmina.dk/course/index.php?categoryid=3>) про правила й алгоритми безпечної поведінки при виявленні мін або інших вибухонебезпечних предметів на місцевості, на якій проходив або проходить збройний конфлікт. Означений курс пропонує інформацію про алгоритми безпечної поведінки з урахуванням вікових

особливостей дітей та дорослих, засвоєння якої можливо перевірити за допомогою тестового опитування.

Як відомо, через терористичні дії ворога зростає кількість жертв серед цивільного населення України. Важко поранені можуть залишитися живими за умови володіння навичками домедичної допомоги, яка буде корисна не тільки в екстремальних ситуаціях, але й у повсякденному житті, наприклад, під час отримання побутових травм. Навчально-тренувальний Центр тактичної медицини «КоЛеСо Запоріжжя» (URL: <https://www.facebook.com/koleso.zp/>) організує одноденні безкоштовні 6-годинні тренінги щодо надання *першої допомоги в умовах підвищеного ризику*, відпрацювання здобутих знань та навичок на практиці. Під наглядом інструкторів учасники тренінгу можуть спробувати: затягнути турнікети на верхній та нижній кінцівці самотійно, оволодіти методиками зупинки критичних кровотеч, надавати допомогу при пораненнях та інших травмах, стабілізації стану постраждалих до прибуття медичних служб. Отримати більш детальну інформацію та зареєструватися можна за номером 0958177100 (viber, telegram, signal).

Виховний процес в Україні, який здійснюється в умовах воєнного стану, суттєво підвищує роль *національно-патріотичного виховання* учнівської молоді, мета якого полягає у формуванні соціально активної, відповідальної особистості зі сформованою громадянською позицією, стійкою ціннісною системою й особистісними характеристиками, що дають змогу брати участь у творенні держави, захисті її національних інтересів і територіальної цілісності. Основою діяльності закладу освіти за цим напрямом є нормативні документи [1; 2]. Особливу увагу слід звернути на Постанову КМУ [5] щодо плану заходів з реалізації Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності у 2023–2025 роках як орієнтиру для планування відповідної виховної роботи.

Для організації та проведення виховних заходів педагогам доцільно скористатися інформаційними матеріалами до пам'ятних дат, державних свят на сайті Українського інституту національної пам'яті (URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam>), методичними рекомендаціями для вчителів, презентаціями, навчальними іграми, відеоматеріалами тощо.

КЗ «Запорізький обласний центр національного спротиву та ветеранської політики» ЗОР (далі по тексту – КЗ «ЗОЦНСВП» ЗОР) (див. на сайті Запорізької обласної ради URL: <https://surl.li/akyfzi>) проводить просвітницьку, навчально-виховну, інформаційно-методичну, організаційно-масову, координаційну, культурно-масову та навчально-тренувальну роботу, яка спрямована на утвердження української національної та громадянської ідентичності, реалізацію заходів ветеранської політики та сприяння підготовці населення до національного спротиву громадян України всіх вікових груп.

Така робота відбувається під час:

- проведення тренувань, навчальних, тренувальних зборів, навчальних занять, лекцій, тренінгів, семінарів, майстер-класів, конкурсів, оцінювання результатів навчання тощо;
- підготовки й організації занять військово-прикладного характеру, спортивних змагань, відвідування військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів, закладів вищої освіти, музеїв, підприємств;
- тематичних театральних-концертних, ігрових, видовищних, танцювально-розважальних, інформаційно-виставкових, науково-методичних, літературно-художніх, фізкультурно-спортивних, оздоровчих, туристичних, історико-краєзнавчих, обрядових, фольклорних, культурно-освітніх, героїко-патріотичних заходів, зокрема й масових (фестивалі, конкурси, виставки, семінари, профільні табори, збори-походи, олімпіади, екскурсії тощо), із залученням до участі широкого загалу молодих громадян.

КЗ «ЗОЦНСВП» ЗОР також допомагає розвитку мережі клубів патріотичного виховання молоді, молодіжних рухів, козацько-молодіжних клубів; співпрацює з ветеранськими організаціями, дитячими та молодіжними об'єднаннями, громадськими, волонтерськими організаціями, благодійними фондами, добровольчими формуваннями громадської безпеки тощо.

Безумовно, цілеспрямовані дії педагогів закладів освіти стосовно національно-патріотичного виховання в освітньому процесі – це і формування патріотичних поглядів та почуттів, і вияв патріотизму в практичній діяльності здобувачів освіти (їхніх мотивів, умінь, навичок, якостей особистості), яка спрямована на розвиток України, захист її інтересів, активну діяльнісну самореалізацію учнівської

молоді для соціального блага громадян України. Йдеться про реалізацію соціально-практичних проєктів патріотичного змісту. Педагоги-вихователі мають змогу ознайомитися з досвідом колег із реалізації таких проєктів у періодичних виданнях КЗ «ЗОІППО» ЗОР (2023–2025 рр.), як-от «Інформаційно-методичний журнал „Позашкілля Запоріжжя“» (URL: <https://surl.li/kftrcc>; «Здобутки освітян Запорізького регіону» (URL: <https://surl.lu/xsbpeg>); а також на порталі ЗапоВікі «Обласний фестиваль „Моральний вчинок“» (URL: <https://zoipppo.zp.ua/pages/etc/zdobutki.html>).

Іншим напрямом виховної роботи є *профілактика вживання психоактивних речовин і протиправної поведінки* дітей та молоді. У листі МОН України «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» наголошується, що профілактика цього явища належить до найбільш пріоритетних соціально-педагогічних проблем [4]. У звіті щодо визначення масштабів наркотичної та алкогольної залежності в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року) (URL: <https://surl.cc/dhxsxj>) висвітлено результати ґрунтового аналізу вживання психоактивних речовин неповнолітніми, на основі результатів соціопитування Українського інституту майбутнього (URL: <https://surl.lt/tvynxc>). Дані документу, а також багатьох корисних ресурсів щодо профілактики залежностей у дітей та підлітків педагоги можуть використовувати у профілактичній роботі. Серед них:

1) профілактика вживання психоактивних речовин (наркотики): Програма профілактики вживання психоактивних речовин «Свідомий вибір» (URL: <https://surl.li/qqjzlc>); Розлад вживання психоактивних (наркотичних) речовин у молоді (URL: <https://surl.li/kokgbc>); Комікс «Поліція проти наркотиків» (URL: <https://surl.cc/mvhmrd>);

2) профілактика вживання алкоголю: Розлад вживання алкоголю (URL: <https://surl.li/oukhwv>); Як запобігти зловживанню алкоголем та наркотиками серед підлітків (URL: <https://surl.li/rckxqi>); Як батькам говорити про алкоголь з дітьми різного віку (URL: <https://surl.li/fqqucu>);

3) профілактика тютюнопаління: Використання електронних сигарет серед молоді (URL: <https://surl.li/sdlmxv>); Основні факти про тютюн (URL: <https://surl.li/lpouxw>); Як кинути палити (URL: <https://t1p.de/f2937>);

4) профілактика залежності від комп'ютерних та азартних ігор: Проблема залежності від комп'ютерних ігор (URL: <https://surl.li/oomslc>); Як запобігти проблемі залежності від комп'ютерних ігор (URL: <https://surli.cc/rxkifa>); КРАІЛ застерігає громадян не ставати дропами (URL: <https://surl.li/gbtefw>).

Війна негативно впливає на *соціалізацію й інтеграцію* дітей і підлітків як процесу активного відтворення індивідом установок, цінностей, ролей, властивих певній культурі або соціальній групі. Це стосується не тільки більшості дітей із категорії внутрішньо переміщених осіб, яким необхідно пристосовуватися до нових навчальних колективів, а й тих, які вже п'ятий рік здобувають освіту в дистанційному чи змішаному форматі. Соціальна ізоляція в умовах сьогодення спричиняє потрапляння дітей до деструктивних угруповань, адже вони стають легким об'єктом для маніпулювання.

Педагогічним працівникам варто звертати увагу на деякі ознаки залучення дитини до деструктивних угруповань: замкнутість; зміна зовнішнього вигляду, настрою та поведінки; використання символіки на одязі чи тілі тощо. У випадках виявлення випадків утягнення дітей до неформальних угруповань, небезпечних для життя квестів, ігор, педагогам радимо ознайомитися з методичними рекомендаціями «Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення» [3], ліфлетом «А з чим ти стикаєшся в інтернеті?» (URL: <https://t1p.de/ocw81>), анімаційним роликом «Цінуй життя!» (URL: <https://surl.li/rludnq>) та методичними рекомендаціями (URL: <https://surl.li/jklkog>) до нього.

Проблема *психоемоційного стану дітей та молоді*, надання їм фахової допомоги в переживанні стресу та подолання його наслідків є актуальною для соціальних педагогів, педагогів, психологів закладів освіти. Важливим у педагогічній діяльності стає запровадження фахівцями в освітній процес заходів, які мають знімати емоційне напруження, допомагати учнівській молоді стати більш спокійними, врівноваженими, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту. Через війну багато людей перебувають у хронічному стресі, депресії, мають посттравматичний стресовий розлад, фінансову скруту, втрачають близьких, домівки, роботу тощо і за відсутності підтримки не знаходять виходу зі складної життєвої ситуації, що може призводити до суїцидальних дій. Саме тому

важливим напрямом виховної діяльності є запобігання суїцидальним проявам і нахилам серед дітей. Методичними рекомендаціями визначено основні насторожувальні ознаки суїциду, як-от: цикл життєвих невдач, часті розмови про смерть чи бажання померти, самоушкоджувальна поведінка, безнадія та її прояв у словах і діях, завершення справ, відвідування сайтів про самогубство, прощання із друзями й родиною, «відхід» від них, пропуски навчання упродовж певного періоду, зростання випадків вживання алкоголю та наркотиків, агресивна поведінка, різкі перепади настрою [5].

ДНУ «ІМЗО» МОН України розроблено перелік матеріалів «Кращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та торгівлі людьми» (URL: <https://surl.li/lmnbnzl>) для педагогічних працівників, психологів, соціальних педагогів щодо надання учасникам освітнього процесу підтримки, визначення стратегій поведінки, підвищення рівня стресостійкості в умовах військового стану.

Освітянам області варто звернути увагу й на матеріали «Психологічна допомога під час війни» (URL: <https://surl.li/ytuxxr>), підготовлені кафедрою менеджменту освіти та психології, обласним науково-методичним центром і центром підтримки інклюзивної освіти КЗ «ЗОІППО» ЗОР (URL: <https://surl.lu/tsnkxk>).

Під час повномасштабного вторгнення рф в Україну ще більше загострилась проблема *торгівлі людьми*. Українці, тікаючи від війни за кордон або переміщуючись у межах країни, можуть постраждати від потрапляння в сексуальне або трудове рабство.

Як наголошено в листі МОН України, «проблема торгівлі людьми потребує впровадження в освітній процес заходів з підвищення загального рівня правової свідомості усіх учасників освітнього процесу, формування навичок безпечної поведінки здобувачів освіти під час подорожі, як у новому місці перебування, так і вдома, виховання поваги до прав та основних свобод людини, толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі людьми» [4].

Підґрунтям зростання рівня правової, навчально-методичної обізнаності педагогічних працівників є:

Законодавчі акти щодо протидії торгівлі людьми, сексуальній експлуатації та насильства (URL: <https://t1p.de/pepo7>);

Навчальні програми, навчально-методичні посібники з питань протидії торгівлі людьми (URL: <https://t1p.de/b4vnp>);

Інфографіка «Дізнайтеся про ризики торгівлі людьми та експлуатації» (URL: <https://t1p.de/pqtqs>);

Рекомендації «Загальні правила безпеки для дітей та підлітків» (URL: <https://t1p.de/hlw3f>); Якщо ви їдете за кордон на навчання (URL: <https://t1p.de/1rbco>); Загальні правила особистої безпеки за кордоном або на території України (URL: <https://t1p.de/1rbco>);

Відеороліки «Торгівля людьми, трудова та сексуальна експлуатація в умовах війни» (URL: <https://surl.li/zqlhwi>).

Фахівцям з виховної роботи рекомендуємо скористатися корисними матеріалами із протидії різним формам насильства, розміщеними на сайті ДНУ «ІМЗО» МОН України:

Матеріали щодо протидії сексуальному насильству (URL: <http://surl.li/awyglm>).

Міжнародні і національні документи щодо захисту прав дитини (URL: <http://surl.li/eaqrnu>).

Навчальні програми щодо захисту прав дітей (URL: <http://surl.li/yplsva>).

Перелік навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству (URL: <http://surl.li/tbfevc>).

Безпека в Інтернеті (матеріали і ресурси) (URL: <https://salo.li/BC8cE14>).

Наголосимо, що в Запорізькій області діють громадські організації та благодійні фонди, які надають підтримку та допомогу постраждалим від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Серед таких:

– Благодійний фонд «Посмішка ЮА» (URL: <https://surl.li/zjupxp>) (поліпшення ментального здоров'я та надання психосоціальної підтримки дітям та їхнім родинам, людям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту, внутрішньо переміщеним особам і тим, хто опинився у складних життєвих обставинах; упровадження проєктів захисту дітей).

– Благодійний фонд «Голоси дітей» (URL: <https://voices.org.ua/>) – психологічна допомога дітям (очно, онлайн); психосоціальна реабілітація; разова грошова підтримка; юридичний супровід і підтримка.

– Громадська організація «Дівчата» (URL: <https://surl.li/qptiks>) – довготривала психологічна реабілітація постраждалих від домашнього насильства.

– «Затишно space» (URL: <https://linktr.ee/zatyshnospace>) – один із проєктів психосоціального напрямку благодійного фонду «Схід SOS». У просторі надається психосоціальна та юридична підтримка для жінок і дівчат, які постраждали від війни та гендерно зумовленого насильства – безоплатна психологічна, юридична та соціальна допомога, захист і підтримка у складних життєвих обставинах.

Педагоги-вихователі також можуть скористатися можливостями громадських організацій Запоріжжя для організації дитячого та сімейного відпочинку (Сайт «Діти в місті». Громадські організації) (URL: <https://surli.cc/tfvchn>).

Таким чином, надана інформація щодо матеріалів ДНУ «ІМЗО» МОН України, покликання й анотації стосовно діяльності державних, громадських організацій і центрів Запорізького регіону допоможе фахівцям із виховної роботи закладів освіти здійснювати педагогічну діяльність з актуальних питань виховання в умовах військового стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 23.05.2025).
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації : наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://surli.cc/qnbens> (дата звернення: 23.05.2025).
3. Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення: Методичні рекомендації. Київ : ТОВ «Агентство „Україна“». 2017. 76 с. URL: <https://bit.ly/39GpVHZ> (дата звернення: 23.05.2025).
4. Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні : лист МОН України від 13.05.2022 № 1/5119-22. URL: <https://t1p.de/y424l> (дата звернення: 23.05.2025).
5. Про методичні рекомендації щодо організації виховного процесу в закладах освіти : лист МОН України від 19.11.2024 № 1/21639-24. URL: <https://t1p.de/mu1re> (дата звернення: 23.05.2025).
6. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : Постанова КМУ від 15.12.2023 № 1322. URL: <https://t1p.de/md7j2> (дата звернення: 23.05.2025).